

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKLERDE DİN VE İLGİLİ BAZI MESELELERİ

Dr. Yaşar KALAFAT
Halk Bilimci
yasar.kalafat@mynet.com

Din, insanla beraber var olmuş, insanla beraber varolmakta varolacak bir kurumdur. İnsanlık tarihinde ne kadar gerilere gidilirse gidilsin, dini inançlardan yoksun bir topluma rastlanmamaktadır. Tarihi devrelerde olduğu kadar, tarih öncesinde de insanoğlunun bazı inançlara sahip olarak yaşadığı, yapılan ilmi araştırmalardan anlaşılmaktadır.¹ Eski Türklerde din; Geleneksel Türk dini ve ilişkili olduğu diğer dinler; Budizm, Muecesillik, Moniheizm, Hıristiyanlık, Museviliktir.²

Türklerin çok büyük çoğunluğu Müslümandır. Keza Müslüman Türklerin , büyük bir bölümü Sünnidir ve Hanefi mezhebindedirler. Şafiileri de mevcuttur. Ayrıca önemli bir bölüm Alevi-Bektaşidir. İslamiyetin dışında Türklerin arasında halen varlığını sürdüren dinler Hıristiyanlı, Budizm, Musevilik ve Geleneksel Türk dinidir. Hıristiyanlığın daha çok Ortodoks mezhebi yaygındır. Ayrıca Katolik ve çeşitli Protestan mezheplerine mensup olanlar da bulunmaktadır. Musevi gruplar Karai'dir. Talmudist olanları da bulunmaktadır. Budizm ise daha ziyade Lamaizm şeklinde varlığını sürdürmektedir. Tuvaların arasında Tibet Lamaizmi ile geleneksel din birlikte yaşamaya devam etmektedir. Yakutlar da yüzeysel olarak Hıristiyanlaşmış olup, geleneksel inançlarını birçok yönleriyle devam ettirmektedirler. Sayıları çok az olan, Yakutların oldukça etkisinde bulunan Dolganlar da eski geleneklerini sürdürüyorlar. Beyaz Kalmuklar veya Dağ Kalmukları da denilen Altay Kışiler Hıristiyan Ortodoksluk, Tibet Lamaizmi ve geleneksel Türk dini arasında bölünmüş durumdadırlar.³ Bir kısım Gregoryan inançlı Türkler ise adeta Ermeniler arasında yok olmaya terk edilmişlerdir.⁴

Ben, bu kısa konuşmanın da merkezinde din-inanç olan Türklük eksenli konulara değineceğim. Bilinen hususlara temas etmeye çalışırken, bu konulardaki son gelişmelere dair kısa açıklamalar yapacağım. Bu münasebetle kısa bir din tanımı, Türklerin eski dinleri, günümüzde Türk dünyasının inanç dağılımı, Türk müslümanlığı, geleneksel Türk dini, folklorik islam gibi konularda açıklama yapacağım. Pir kültü gibi küllere çağdaş oriyantalizmin verdiği önem Gagauz Türklerinin Türk inanç dünyasındaki önemi, Türk dünyasının inanç haritasının ehemmiyeti, islam ve terörizm arasında kurulmak istenen bağın mahiyeti gibi konular üzerinde de duracağım.

¹ Prof. Dr. Günay Tümer, Prof. Dr. Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara, 1993 sh. 1.

² Prof. Dr. Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Isparta 2000 sh. 113-115

³ Prof. Dr. Ünver Güney –Prof.Dr. Harun Güngör, **Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Ankara 1977, sh. 249

⁴ Yaşar Kalafat “Türk Ermeni İlişkilerinde Kültürel ve Siyasi Boyut” **Ermeni Araştırmaları**, Kış 2003 İlkbahar 2004 S. 12-13 sh. 59-63

Ancak daha evvel birkaç cümle ile bu seksiyonun ana teması olan islamda ve Türklerde tolerans konusuna dair bazı açıklamalar yapmak görüşlerimi ayrıntıya girmeden belirtmek yararlı olabilir diye düşündüm.

Bizim kimliğimizin yapı taşı hoşgörüdür. Biz yaradılana yaradan için hoş gören bir milletiz. Bizim islam anlayışımızda kişi kalbi kıranın hakka eylediği secde değildir. Biz Hak için halka hizmet ederiz. Bizim inanç anlayışımızda kin, nefret, garaz, husumet yoktur. Bunun içindir ki, “Adımız miskindir, düşmanımız kindir” demişiz. Şüphesiz miskinlikle tembellik, uyuşukluk beleşçilik kastedilmemiştir. Biz komşusu aç iken tok yatanı bizden saymamış bir zihniyetin mensuplarıyız. Biz birlikte yaşadığımız halklar ve diğer adem evladı itibariyle hoşgörülü davranırken ille de soydaşımız, dindaşımız olması şartını aramamışız, aramayız. Biz diğer soydan ve inançtan insanları da yaradanın saygın eserleri olarak kabul ederiz. İnsanları incitmemiz anlayışı sadece din ve soy birliğimiz olan halklar için geçerli değildir. Adem evladı olarak yaratılmış her halktan insana hizmetin Hakka hizmet olacağı inancını taşıyız. Bizde başka soydan ve dinden inançlara karşı kibirlenmek yoktur. Aç komşumuz var iken tok yatamayışımız anlayışı sadece din ve soy birliğimiz olan kesimler için değildir. Biz bu dünyada böyle davranmak suretiyle ebedi olduğuna inandığımız öteki dünyamızı kazanmış olacağıma iman ederiz.

Bütün Türk ellerinde kutlanan Yenigün Nevruz Bayramımız küslerin kaldırıldığı bir bayram iken kaldırılması hedeflenen bu küslük sadece aile içi veya çok yakın çevre itibariyle getirilmiş bir husus değildi. Bu bayramla toplumun çeşitli kesimleri arasındaki barışın sağlanması amaçlanmıştı. Bu bayramda insanların üst başları, ev-eşikleri, ambarları –kilerleri temizlenirken kalplerin kin, nefret, garazle dolu halde kirli bırakılması düşünülebilir mi? Bu bayram kalplerin de temizlenme bayramı idi. İsmi yeniden doğuş anlamına gelen bu bayramda sadece insanlar, hayvanlar, bitkiler yeniden doğmuyordu. Hayat yeniden başlarken fikirler de yeniden doğmuş olmalıydı. Eski fikirler de yeniden doğmalı kişi kendisine öz eleştiri getirirken eski fikirlerini yenilebilmeli idi. Aksi takdirde bayram anlamını yitirir, sadece bir şekil olmaktan ileri gidemezdi. Bu konuyu burada kesip diğer hususlara geçelim.

Türk Müslümanlığı tanımlaması üzerinde de durulmalıdır. Esasen islam Allah'ın tek olan dini olup, Hz.Adem'den itibaren din anlamında bir tanedir. Hz. Muhammetle başlayan medeniyet anlamında islam ve ona mensup olma anlamında müslümanlığı da, Arap İslami, Fars İslami, Türk İslami, tevhit dini olan İslamı bölmek anlamına gelir ki, hiçbir makul tarafı yoktur. Hz. Muhammed bu dinin elçisi ve Kur'an-ı Kerim de kitabıdır.

Ne var ki bütün dinlerde, kendisine mensup farklı milliyetten halkların daha evvel ki dinlerinden taşıyıp getirdikleri ve girdikleri son dinin örtüsü ile örttükları bir takım inançlar vardır. Türkler de islama girmeden Muhammedi olmadan Tengricilik öncelikli ve ağırlıklı dinlere mensuptular. Bu inançlardan son dinlerine bir takım inançlar taşıdılar. Bu farklılık Türk İslamını oluşturdu. Biz Müslüman Türkler Hanif inançlı oluşumuzla hamt ederiz. Alternatif inanç arayışında da değiliz. Bizim inancımıza rengini Allah'ın boyası vermiştir. Tanımlardan birisi budur. Ancak Türk islamı daha ziyade tasavvufi anlamda kullanılmaktadır. Sait Başer'in Yahya Kemal'da incelediği Türk islamı bu anlamda İslamın batini boyutu ile Türklük Kültür Kimliğinde bir kazanda mayalandırılmıştır. Merkezinde Ahmet Yesevi ve taşıyıcıları Horasan Eleri olan İslam bu İslam'dır.

Yahya Kemal bu konuda;

“Aba var, post var, meydanda er yok
Horasan erlerinden bir haber yok
Uzun yollarda durdum hiç eser yok
Diyar-ı Rum’a gelmiş evliyadan!”⁵ derken üzerinde durduğu İslam, bu İslamdır.

Bu noktada gündeme töre ve kut girecektir ki, Kutatku Bilig ve Türk Atlı Göçebe Bozkır Medeniyeti bahislerine girilmelidir. Konuyu uzatmamak adına bu kadarla yetiniyoruz.

Tengricilik, Göktengri dini veya Geleneksel Türk Dini inancı veya eski Türk İnanç sistemi, tepesinde Tanrının bulunduğu Ak ve Kara İyeler, Atalar Ruhı, Kam-Şaman ve bir takım kùltlerden oluşmuştu. Bu kùltler Dağ, Su, Ateş, Toprak ve benzerleri idi. Umay Ak iyelerden iken Erlik- Karakan, Yeraltını, karanlık alemleri temsil eden yapılanmanın başında idi. Bu sistemde yer alıp günümüz Türk İslamında bazı izler bırakan Kùltlerden birisi Atalar Kùltü idi.⁶ Kam-Şaman konusu ise başlı başına önem arzetmekteydi. Tengricilik ile Şamanizmi eş tutmak Hikmet Tanyu gibi bir çok otoritenin tek tanrılı olduğu üzerinde durdukları Tengricilik’i büyücülükle eş anlamda tutmak olur.⁷ Tengricilik de din görevlisi Kam’dı. Zamanla anlam kayması olmuş, Şaman, Kam’ın yerine kullanılır olmuştur. Bize göre Türklük milletimizin ismi olmadan evvel mensup olduğumuz inancın ismi idi. Tek Tanrılı bu inanç sistemi, Tek Tanrılı dinler kronolojisinde Türklük olarak tezahür etmişti.⁸ Ayrıntısına girmeyi başka bir zamana bırakalım.

Türk heterodoksisini tanımlayan bazı kesimler bu çevrenin inançlarını eski ve yeni Türk inançlarının birlikteliği olarak yansıtır. Bu görüşe biz de büyük ölçüde katılmamıza rağmen eski inanç kùltürümüzü sadece Alevi-Bektaşlı İnançlı Türklükte değil, bütün Türk-İslam tarikatlarında az çok görebildiğimiz görüşünü taşıyoruz.

Çok üzerinde durulan hususlardan birisi de folklorik İslam’dır. Bazan Folklorumuzun mistik boyutu anlamında kullanılır. Kitabî İslam’a (Ayet ve Hadislerden oluşan İslam) nazaran folklorik İslamın kapsamına, şirk, hurafe ve bid’atların karışmış olduğu üzerinde de durulur. Mistik folklor İslam’a aykırı olmayan bir takım inanç ve uygulamaların folklorleşmesidir. Mevlüt okunması gibi, çok kere halk inançları olarak geçer. Türk halk inançları hiçbir zaman din değildir ve dine aykırı olmamaları gerekir. Ancak şüphesiz dinin de dışında değildir. Dine aykırı nitelik taşımamalıdır, kanaatindeyiz.

Folklorik İslamın Türk –İslam alemleri için günümüzde özel önemi vardır. İslamiyeti zaruri norm ve müesseseleri ile hayatına taşıyamamış Türk kesimleri için folklorik İslam, misyonerlik, siyasi İslam ve inançsızlık kısıcında sığınak olmuştur. Uzun İslami dönemden çıkmış, irticai faaliyeti önleyebilecek yapılanma imkanlarını henüz elde edememiş Kırgızistan gibi Türk kesimleri çözümü folklorik İslamda

⁵ Dr. Sait Başer, **Yahya Kemal’de Türk Müslümanlığı**, İstanbul 1998

⁶ Yaşar Kalafat **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara 1996

⁷ Prof. Dr. Hikmet Tanyu, **İslamiyetten Önce Türklükte Tek Tanrı İnancı**, Ankara 1986

⁸ Yaşar Kalafat “Türk Adının İlahi Muhtevasına Dair” **Prof. Dr. Faruk Sümer’e Armağanı**, T.D.A. Şubat 1999 S. 100 sh. 97-113

bulmuşlardır. Folklorik islam Türk İslamı veya Türk halk tasavvufu da denilebilecek bir dini yapılanma Uluğ Türkistan'da islamiyeti materyalist yönetim döneminden günümüze taşımıştır. Bu özelliği ile Halk tasavvufu tam anlamı ile hulul edemediği için oriyantalizm şapka çıkardığı bir engel ve bizim, yani Türklük için bir korunma alanıdır.

Nitekim Batı emperyalizmi günümüzde Anadolu'da Kafkasya'da Uluğ Türkistan'da Pir kültünü incelemektedir. Bununla amacı Türk insanının halk kahraman tipini tespit etmektir. Türklerde inançlı geniş halk kitlelerinin nasıl liderler seçtiğini öğrenmektir. Bunun sırrına vakıf olur iseniz. Bu kült etrafında oluşan müesseseyi yıkabilir veya sahte şeyhlerle toplumu bölebilir veya ayaklandırabilirsiniz. Türkiye ve diğer Türk kesimlerinde bunun örneklerini biliyoruz.

Gagauzların ve diğer Hıristiyan Türk kesimlerin dini çalışmaları itibariyle özel önemleri vardır. Türklerin eski dini denilirken bir tek dine mensup olmadıklarını belirttik. Bu dinlere mensup Türklerin günümüzde de mevcut olduklarını açıkladık. Türklerin ilk inanç şeklinin muhtemelen Tengricilik olduğunu da söyledik. Bu noktada üzerinde durulacak husus Türklerin ilk dinleri ile yaygın anlamda son dinleri olan islamiyet arasında geçirdikleri serüvendeki kronojidir. Bize göre, Tengricilikten İslamiyete geçenler olabildiği gibi bir kısmı ara süreç olarak Musevi veya İsevi de oldular. Belki bir kısmı her iki dine de hatta Zerdüşizme falan girenlerde olup sonradan Muhammedi oldular. Bu açıklamanın şu önemi vardır. Günümüzde yaşamakta olan halk inançlarından yola çıkarak, Türklerdeki dini tabakalaşma irdelenecek olur ise, geriye sayıpta Gagauzlar gibi Ortodoks Türkler Türk inanç sürecinin son ve ilk günlerinin adeta orta yerlerindedir. Metodik bir irdelirmede Gagauz halk inançları bu itibarla çok önemlidir. Türk halklarının inanç haritası çıkarılmadan inancın kültürel bir köprü olduğunu izah çok zorlaşır.

Türk dünyasının bugünkü durum itibariyle inanç haritası tabakalaşma itibariyle çıkarılacak ise, Sibiry Türkleri kuzeyi ve güneyi ile Uluğ Türkistan'ın daha ziyade kuzey bölgesi Kırgızistan bir kısmı ile Ural-İdil Türklüğü bir grup oluşturabilir. Türk dünyasının her kesiminde görülmekle beraber eski Türk Tengriciliğin izleri buralarda daha barizdir. Özbekistan, Türkmenistan, Karakalpakistan, Tacikistan, Afganistan bir bölümü İran ve Azerbaycan nihayet Doğu Anadolu Türklüğünden İslam algılayışı ortak özellik arzeder ve Zerdüşizmin izlerini daha fazla taşır. İran, Azerbaycan bir kısmı ile Irak ve bir kısmı ile Dağıstan Türklüğü Şii-Caferi İslam karakteri de taşır. Kafkasya Kırım, bir kısmı ile Suriye ve Irak, Kıbrıs, Batı Trakya ve Balkan Türklüğü, Osmanlı İslamı denilebilecek bir karakter arzeder. Bu tespitler şüphesiz yüzeyseldir. Bir fikir vermek adına irdelenilmek üzere açıklanmaktadır. Uygulanılacak stratejiler itibariyle anti-emperyalist tutumlar adına önemlidirler.

2004 yılı sonları itibariyle islamiyet ile terörizm birlikte telaffuz edilmektedir. Şüphesiz bu sadece cahillik veya maksatlilikle izah edilemez. Bu arayışın derinliklerinde stratejik bir amacı vardır. İslamın Türkler dahil birçok ülkenin kültürel kimliğinde belirleyici bir payı vardır. Dünya egemenliğinde kimliklerine, kültürel değerlerine sahip çıkan halkların engel oluşturmasını gidermek için geliştirilmiş bir psikolojik harekettir. Ayrıntısına girmek konuyu çok uzatacaktır. Şüphesiz vermek istediğimiz mesajya islam adına katliam yapanlara savunuculuk yapmak değildir. İslamı savunma adına cinayet işlemek kadar, cihat ile terörü bir arada mütalaa etmek "cihatçı terör" gibi mantığı olmayan terminoloji üretmek de stratejik amaçlıdır.

İslamın Hazreti Ademden beri var olan dinin genel adı olduğunu belirtmiştik. Bir Muhammedi Türk ile İsevi Türkün farkı ilki "lailahe illallah Muhammeden resüllallah" derken mesela Gagauz Türkü "lailahe illaallah İseyi resüllallah " Musevi Türk ise mesela Karay Türkü " lailahe illellah Musai resullah" der. Muhammedi İslam Türk, Amentüye ki, o imanın şartlarını içerir inanırken; Allah'ın resülleri ile onlara gönderilen kitaplara da iman ettiğini açıklamış olur. Müslümanlıkta "senin dinin sana benim dinim bana" denilmişken Allah peygamberi Hz. Muhammed'e bile sadece tebligatı emretmiştir. Böyle bir dinde din adına terörün aranması ancak bir stratejik amaç içermiş olabilir. Daha fazla uzatmak zamanı çok aşmış olmaya yol açacaktır.